

کتاب چاپ سربی فارسی چاپ شده در مطبعه بریل لیدن هلند در کتابخانه مرکزی استان قدس رضوی

منوچهر آراسته^۱

مهدی صادقی حصار^۲

چکیده

کتابخانه مرکزی استان قدس رضوی به عنوان یکی از بزرگ ترین کتابخانه های ایران، با مجموعه ارزشمند کتاب چاپ سربی، دارای منابع نفیس و منحصر به فردی می باشد. پژوهش حاضر با هدف بررسی ویژگیهای کتاب چاپ شده به زبان فارسی در مطبعه چاپ سربی بریل لیدن هلند موجود در کتابخانه مرکزی استان قدس رضوی از لحاظ کتابشناسی و نسخه شناسی مانند، عنوان، نویسنده، موضوع، زبان، مصحح و ... است. روش پژوهش به شیوه تحقیق کتابخانه‌ای است. در این مقاله تعداد ۱۰ عنوان کتاب فارسی چاپ سربی به نام مثنوی معنوی، تذکره الاولیاء، صبح امید انتخاب مثنویات فارسی، خلاصه خمسه نظامی، جامع التواریخ، تاریخ جهانگشای جوینی، لباب الالباب، راحة الصدور و آیه السرور، تواریخ آل سلجوق و مجموعه رسائل حروفیه، طبع شده مورد بررسی قرار گرفت.

کلیدواژه های موضوعی: مطبعه بریل، لیدن، چاپ سربی، کتابخانه مرکزی استان قدس رضوی

مقدمه

قدیمی ترین کتابهایی که به زبان فارسی در جهان به طبع رسیده کتابهایی به نامهای «داستان مسیح» و «داستان سن پیدرو» بود که هر دو با ترجمه لاتین در سال ۱۶۳۹ (۱۰۹۴ ق) در شهر «لیدن» توسط مرد فاضلی بنام «Ludovico de dieu» طبع شده است. همین شخص در انتهای دستور زبانی که برای آموختن فارسی به زبان لاتین نوشته و به نام «عنصرهای زبان فارسی»^۳ در همان سال ۱۶۳۹ در همان شهر طبع کرد صفحاتی چند از ترجمه فارسی انجیل را به چاپ رسانیده است. ناگفته نماند که در سال ۹۵۳ نسخه ای از تورات فارسی به خط عبری با سه زبان دیگر در استانبول چاپ شده است. کتابهای فارسی پیش از اینکه در ایران به طبع رسد در ممالک هندوستان، عثمانی، مصر و شهرهای اروپا به چاپ رسیده است. در هندوستان توسط مأمورین انگلیسی مقیم کلکته نخستین چاپخانه برای طبع کتب فارسی در ۱۲۲۵ دایر شد (افشار، ۱۳۴۵، ص ۲۶-۳۳). از قدیمترین کتابهای فارسی چاپ عثمانی فرهنگ شعوری است که در سال ۱۲۵۵ هجری چاپ کرده اند. در مصر (مطبعه بولاق) هم کتب فارسی چاپ می کرده اند. و اولین کتاب به نام «مفاتیح الدریه فی اثبات القوانین الدریه» در ۱۲۴۲ از چاپ خارج شده است. دیگر از کتابهایی که آنجا چاپ شده یکی گلستان سعدی و دیگر پندنامه عطارست (هر دو ۱۲۴۴). در شهرهای اروپائی به پترزبورگ، وینه، لندن، رم و پاریس، لیدن، و بعضی بلاد دیگر نیز کتب فارسی به نفاست چاپ شده است.

^۱ کارشناس ارشد کتابخانه و زیری یزد، aqarasteh@gmail.com

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد و معاون اداره کتابخانه عمومی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز اسناد استان قدس رضوی،

msadeghah@yahoo.com

^۳ Rudimenta linguae persicae

مطبعه بریل، مؤسسه ای انتشاراتی در شهر دانشگاهی لیدن هلند

این مؤسسه به سبب اهتمام به نشر انتقادی میراث مکتوب اسلام و نیز انتشار طبع اول و دوم دایره المعارف اسلام شهرت جهانی یافته است. نخستین پایه این مؤسسه، چاپخانه ای بود که توماس فن ارپنیوس اولین بنیانگذار حقیقی جنبش خاورشناسی در هلند، براساس چاپخانه رافلنگیوس در ۱۵۹۵ در خانه خود در شهر لیدن و باصرف مبلغی هنگفت از مال خویش، تأسیس کرد که به چاپخانه لیدن شهرت یافت. افزون بر چاپ و نشر متون اسلامی، مطالعات اسلامی نیز صورت می گرفت. اما در واقع، پایه گذار مؤثر این مؤسسه یوردان لوختمن بود که در ۱۶۸۳ مؤسسه ای انتشاراتی به نام خود، در لیدن بنیاد نهاد که شهرت آن در حدود ۱۷۶۰ به اوج خود رسید. در ۱۸۰۰، ناشری جوان و مبتکر به نام یان بریل به مدیریت مؤسسه لوختمن برگزیده شد. یان بریل، پس از ۴۸ سال فعالیت، در ۱۸۴۸ بازنشسته شد؛ و صاحبان مؤسسه لوختمن، که توان اداره مؤسسه را نداشتند، آن را به پسر یان بریل، اورت یان بریل، فروختند و از آن پس، مؤسسه انتشاراتی لوختمن به مؤسسه انتشاراتی «بریل» شهرت یافت. اورت یان بریل کارهای پدر را دنبال کرد و دامنه فعالیت های این مؤسسه را گسترد و با یاری و نظارت خاورشناسان سرشناسی چون دوزی، دخویه، و یونبل (جوین بول)، به نشر انتقادی بسیاری از کتاب های اسلامی پرداخت. پس از درگذشت ا. ی. بریل (۱۸۷۱)، وان اورت و استوپلاز مدیریت مؤسسه را برعهده گرفتند که این دو نیز، بدون تغییر نام مؤسسه، دامنه کار را بیش از پیش گسترده کردند، تا سرانجام مؤسسه بریل در ۱۸۹۶ به صورت شرکت سهامی درآمد. از اوایل سده بیستم، با تأسیس شعبه هایی در لندن، پاریس و لایپزیگ، کار مؤسسه بریل جنبه بین المللی یافت و نشر مجله های تخصصی پس از جنگ جهانی دوم بر غنای آن افزود. هم اکنون این مؤسسه سالانه بیش از سی مجله تخصصی، سیزده سالنامه به زبان های مختلف و حدود صد عنوان کتاب تازه منتشر می کند. همزمان با رشد روزافزون مطالعات اسلامی در غرب، مؤسسه بریل نیز بیش از پیش وسعت یافت، بویژه آنکه کار چاپ «دایره المعارف اسلام» نیز، که برجسته ترین دستاورد چندین سده مطالعات اسلامی در غرب به شمار می آمد، به این مؤسسه واگذار شد، و بدین سان مؤسسه بریل با اهتمام به چاپ اثری جهانی، خود نیز شهرت جهانی یافت. مؤسسه بریل آثاری متنوع به زبان های عربی، فارسی، ترکی، قبطی، آشوری، بابلی، عبری، سریانی، حبشی، سامری، سانسکریت، جاوه ای، چینی و ژاپنی منتشر کرده است (عسکری، ۱۳۷۷، ص ۳۴۰-۳۴۱).

کتاب چاپ سربی فارسی چاپ شده در مطبعه لیدن در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی دارای ارزش های فراوان تاریخی، علمی، فرهنگی و... هستند. این کتاب ها همواره به جهت ویژگی و شرایط خاص نظیر نوع چاپ، قدمت، نفاست علمی، هنری و... از اهمیت و ارزش والایی در مجموعه کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی برخوردار می باشد. هدف اصلی این تحقیق بررسی این نسخه ها از لحاظ کتابشناسی و نسخه شناسی مانند عنوان، مولف، مصحح، تاریخ چاپ و... است. که در ذیل به معرفی آنها خواهیم پرداخت.

مثنوی معنوی

مثنوی معنوی بعد از مقابله با پنج نسخه از نسخ قدیمه، تألیف جلال‌الدین محمد بن محمد بن الحسین البلخی الرومی، به سعی و اهتمام و تصحیح رینولدالین نیکلسون، در سال ۱۹۲۵م به طبع رسیده است. در پایان فهرست رجال، فهرست اماکن و قبائل، فهرست کتب، واژه نامه و فهرست آیات آمده است.

رینولدالین نیکلسون، مصحح و مفسر بزرگ مثنوی مولانا سال‌های طولانی از عمر گرنامه‌ی خود را صرف تحقیق و تفحص در متون کهن اسلامی و عرفانی کرد ولی شاهکار او در سالیان متمادی، ویرایش و تنقیح مثنوی مولانا بود که تا هم‌اکنون معتبرترین و متداول‌ترین نسخه مثنوی معنوی است. گذشته از کار سترگ یاد شده، ترجمه مثنوی به زبان انگلیسی و شرح و تفسیر آن در ۸ جلد از دیگر کارهای ناب و ماندگار رینولد نیکلسون است. علاقه به زبان فارسی، نیکلسون را به انتشار برگزیده اشعار دیوان شمس تبریزی در سال ۱۸۹۸ میلادی که با ترغیب رابرتسون اسمیت، استاد عربی بود سوق داد. این اثر به‌نظر کارشناسان فن بسیار استادانه ویرایش، ترجمه و تفسیر شده و با اینکه بیش از یک قرن از ترجمه آن گذشته، هنوز در زمره آثار بارزش کلاسیک جای دارد. نیکلسون طرح کاملی پیرامون تصحیح و تفسیر مثنوی مولوی آغاز و به اتمام رساند که به تنهایی برای عمر یک پژوهشگر برجسته و متبحر کافی می‌نماید. او برای این کار سترگ از زبان‌های انگلیسی، عربی، فارسی و ترکی که به خوبی بر آنها تسلط یافته بود بهره می‌جست. ویرایش، ترجمه و تفسیر ۲۶ هزار بیت از کتاب بزرگی مانند مثنوی عمری ۱۸ ساله از نیکلسون گرفت ولی زحمات او به بار نشست و کار او مورد تقدیر و استفاده میلیون‌ها انسان در سراسر جهان قرار گرفت. مثنوی تصحیح او از دیدگاه باریک‌اندیشان و پژوهشگران برجسته، همواره مورد بررسی قرار گرفته است و نه تنها بر آن ایرادی مترتب نشده است بلکه همواره مورد تحسین و توجه قرار داده‌اند.

اگر بخواهیم نظرات مثبت صاحب‌نظران و مثنوی‌شناسان را در خصوص مثنوی نیکلسون به‌طور خلاصه‌وار بیان کنیم باید به ویژگی‌های زیر اشاره شود:

– حذف محققانه ابیات الحاقی به مثنوی

– استفاده در کار ویرایش از نسخ معتبر و قدیمی

– ضبط و ثبت اختلافات نسخ مختلف

به‌نظر اساتید فن، مثنوی تصحیح نیکلسون بی‌تردید بهترین متن مثنوی است که تاکنون در اختیار قرار گرفته است. او در روند تصحیح و تنقیح مثنوی به ۱۰ نسخه از نفیس‌ترین نسخ کهن و خطی قرن ۷ و ۸ مراجعه کرد و کار مقابله انتقادی را انجام داد. البته او از نیمه دوم مثنوی خود دریافت که در این میان قدیمی‌ترین نسخه مثنوی که به «نسخه قونیه» معروف است و در موزه مزار مولانا در قونیه نگهداری می‌شود، از نظر او پنهان مانده است، پس بی‌درنگ درصدد تهیه نسخه عکسی آن بر آمد، آن را تهیه و به حوزه تحقیق و پژوهش خود افزود.

به نظر کارشناسان، شرح او بر مثنوی عصاره نظرات دقیق و هوشمندانه خود به علاوه احاطه بر آرا و نظرات شارحان قبلی مثنوی به زبان‌های فارسی، ترکی و عربی است. نیکلسون در مقدمه شرح مثنوی، نام دست‌کم ۷ شرح معتبر قبل از خود را آورده است که همگی مورد استفاده وی قرار گرفته‌اند.

ویژگی‌های مهم شرح مثنوی نیکلسون توسط مترجم فارسی آن به شرح زیر خلاصه شده است:

- رعایت اصول ایجاز و پرهیز از اطناب در سخن
- رعایت امانت در نقل اقوال و آرا و پرهیز از هرگونه تعصب
- اتکا به روش صحیح علمی
- اتکا به منابع موثق و دست اول فارسی و عربی
- ارجاع به منابع و مآخذ غربی و نقل نظایر و مشترکات از آنها
- مراجعه به شروح دیگر مثنوی (فارسی، عربی و انگلیسی)
- اتکا به آثار مولانا خصوصا مثنوی برای توضیح مشکلات
- بیان وقایع تاریخی، مآخذ قصص، امثال و حکم، ضرب‌المثل‌ها، اقوال و اعلام
- بیان شواهد قرآنی، آیات، احادیث، اخبار و روایات
- توضیح نکات ضروری لغوی و دستوری
- توضیح تعبیرات، تاویلات و استعارات دشوار
- شرح دقایق عرفانی، فلسفی و فقهی
- تجدید نظر در ترجمه انگلیسی برخی از ابیات مثنوی
- تجدید نظر در تصحیح چندین بیت مثنوی و نقل انتخاب مستدل و جدید آنها
- نقل نسخه بدل‌هایی که به هر علت در متن مثنوی مصحح انتقادی وی نیامده است
- تصحیح بعضی نظرات شارحان دیگر که برای نوشتن شرح خود به آنها مراجعه کرده است (تصاویر شماره ۱، ۲، ۳).

تذکره الاولیاء تصنیف ابی حامد محمد بن ابی بکر ابراهیم شهیر به فریدالدین عطار نیشابوری، به سعی و اهتمام و تصحیح رنولدالن نیکلسون در سال ۱۹۰۷م طبع گردیده است.

تذکره الاولیاء کتابی است به نثر ساده و در قسمت‌هایی مسجع از عطار نیشابوری. عطار شرح حال اولیا، عارفان و مشایخ تصوف را با ذکر مکارم اخلاق، مواعظ و سخنان حکمت آمیزشان در این کتاب به تحریر آورده است. عطار در تحریر تذکره الاولیاء از کتاب کشف‌المحجوب (هجویری) از جلابی هجویری و طبقات‌الصوفیه از عبدالرحمن سلمی بهره جسته است. این کتاب در سال‌های آخر سده ششم تألیف شده است. عطار در این کتاب از کسانی چون امام صادق (ع)، اویس قرنی، ابراهیم ادهم، رابعه عدویه، ابوحنیفه، شافعی، احمد حنبل و... یاد کرده است.

رنولدآلین نیکلسون تذکره‌الاولیاء شیخ فریدالدین عطار را در ۲جلد تنقیح و منتشر کرد. نیکلسون از نخستین شرق‌شناسانی است که آثار عطار را به به‌صورتی عمیق به جهان غرب شناساند. نسخه دارای مقدمه انتقادی از محمد بن عبدالوهاب قزوینی است. در مقدمه به ذکر آثاری که در آنها از عطار سخن به میان آمده پرداخته و سپس به ذکر آثار عطار می‌پردازد. در پایان فهرست رجال، فهرست اماکن و قبائل، فهرست کتب و واژه نامه آمده است.

صبح امید

صبح امید، انتخاب مثنویات فارسی از حسین آزاد تبریزی در سال ۱۳۲۷. طبع گردیده است.

صبح امید که بد معتكف پرده غیب
گو برون آی که کار شب تار آخر شد

مصحح کتاب در مقدمه آورده چون سابقاً بر حسب خواهش بعضی از دوستان تحریر رساله در انتخاب از رباعیات عرفا و حکما اتفاق افتاده بود و ترجمه آن نیز به زبان فرانسه بر منصفه عیان جلوه یافته به ملاحظه اهل علم و کمال رسیده آن را قبول و پسند نموده بودند در خاطر جمعی از ارباب شوق و اصحاب ذوق چنین افتاد که این حقیر فقیر نسخه به همان اسلوب در سلک تحریر و عطا تسطیر در آرد که منتخبی باشد از مثنویات عرفا و نمونه از نتایج طبع لطیف پیشوایان سالکان طریق و بزرگان اهل تحقیق تا مستعدان و سخنوران ایران و فرنگ از آن مستفیذ و بهره مند گردند. نسخه منتخب اشعار از مثنوی مولوی، حدیقه سنایی، اسرار نامه شیخ عطار، سبحة الابرار جامی، مثنویات امیر خسرو دهلوی، جام جم اوحدی و... است که مصحح هر یک از منخبات را از روی چندین نسخه مقابله و تصحیح نموده است. کتاب مشتمل بر یک مقدمه و ده پرتو شامل: پرتو اول در فروتنی، پرتو دوم در صدق، پرتو سوم در رضا، پرتو چهارم در استغناء، پرتو پنجم در فناء، پرتو ششم در همت، پرتو هفتم در یکدلی، پرتو هشتم در فتوت، پرتو نهم در اعتقاد، پرتو دهم در عشق و خاتمه می‌باشد.

خلاصه خمسه نظامی

خلاصه خمسه نظامی به سعی و اهتمام و تصحیح مرتنیس تیادورس هوتسما در سال ۱۹۲۱م طبع گردیده است.

کتاب مشتمل بر سی و هفت باب است. باب اول در مناجات حضرت سبحانه تعالی. باب دوم در نعت رسول الله. باب سوم در صدف. باب چهارم در صبر. باب پنجم در عشق. باب ششم در رزق. باب هفتم در قناعت. باب هشتم در بیان فال نیک. باب نهم در صلاح. باب دهم در نصیحت. باب یازدهم در مهابت پادشاهان. باب دوازدهم در سخاوت و کرم. باب سیزدهم در صفت دولت. باب چهاردهم در صفت خدمت. باب پانزدهم در عدل و احسان. باب شانزدهم در صفت عقل و هنر. باب هفدهم در صفت رای. باب هیجدهم در ادب سخن. باب نوزدهم در تواضع. باب بیستم در ریاضت. باب بیست و یکم در عجز. باب بیست و دوم در صحبت. باب بیست و سوم در نهان داشتن راز. باب بیست و چهارم در منع تحقیر دشمن. باب بیست و پنجم در شناختن قدر خویش. باب بیست و ششم در صفت پیری. باب بیست و هفتم در تسکین غم. باب بیست و هشتم در منع غیب. باب بیست و نهم در تضرع. باب سی ام در مذمت بسیار خوردن. باب سی و یکم در مذهب زنان. باب سی و دوم در منع خنده. باب سی و سوم در معرفت. باب سی و چهارم در مذمت بند دنیا. باب سی و پنجم در مذمت فلک. باب سی و ششم در مرثی. باب سی و هفتم در تمثیل (تصاویر شماره ۴، ۵، ۶).

جامع التواریخ

جامع التواریخ تألیف رشیدالدین فضل‌الله به سعی و اهتمام و تصحیح ادگار بلوشه فرانسوی در سال ۱۳۲۹ق = ۱۹۱۱م. طبع گردیده است.

جامع التواریخ، کتابی مشهور، تألیف خواجه رشیدالدین فضل‌الله طبیب همدانی. این کتاب از مهم‌ترین منابع تاریخ ایران و جهان به زبان فارسی است که خاصه بخش مربوط به دوره مغولان آن از اهمیت و ارزشی یگانه برخوردار است؛ چنان‌که برخی از دانشمندان آن را «تاریخ کبیر» و اثری «عَدیم النظیر»، «یکی از اعظم کتب تاریخی دانسته اند. اروپاییان در دو سده اخیر بیشترین نقش را در شناساندن و نشر متن فارسی جامع التواریخ داشته‌اند. نخستین بار در اروپا محقق فرانسوی کاترمر بخش تاریخ هلاگو از جامع التواریخ را با ترجمه فرانسوی و مقدمه‌ای مبسوط و مفید در ۱۸۳۶م در پاریس منتشر کرد. متن مصحح او را جلال‌الدین طهرانی در ۱۳۱۳ش در تهران منتشر ساخت؛ سپس ا. ن. برزین، شرق شناس روسی در ۱۸۵۸م بخش قومهای ترک و مغول، و در سالهای ۱۸۶۱ تا ۱۸۸۸م متن فارسی جامع التواریخ را از آغاز تا مرگ چنگیزخان، با حذف تاریخ کوتاه عمومی و هم‌زمان نویسنده، در پترزبورگ منتشر کرد. بلوشه فرانسوی دنباله کار برزین را از اوگتای قآن تا تیمور قآن با مقدمه مفصل در لیدن هلند منتشر ساخت.

ادگار بلوشه خاورشناس و ایران شناس معروف فرانسوی در ۱۲ دسامبر ۱۸۷۰ در شهر بورژ متولد شد. در مدرسه مطالعات عالی که در زمان ناپلئون سوم تأسیس شده بود و مرکز مطالعات ایران شناسی بود تحصیل کرد، کتابدار کتابخانه ملی پاریس در بخش نسخ خطی بود. آثار بلوشه نشانه بارزی از فعالیت و تلاش پیگیر و روحیه پژوهشگری اوست به جهت دقت و مهارت در فهرست برداری و شناسایی کتابهای شرقی و تألیف آثاری که تنوع، عمق و وسعت دانش وی را می‌رساند، در بین خاورشناسان معتبر اوایل قرن بیستم، جایگاه ویژه ای یافت. مهمترین کار وی، فهرست برداری از کتابهای خطی کتابخانه ملی پاریس و تصحیح و ترجمه برخی از آنها بوده است. بلوشه تحقیقات خود را در

زمینه ایران باستان با جیمز دارمستر ایران شناس فرانسوی، آغاز کرد. وی ابتدا در ۱۸۹۵، رساله ای با عنوان فهرست جغرافیایی بلاد ایران در مجموعه تحقیقات مربوط به زبان و آثار تاریخی مصر و آشور و سپس مقالات متعددی درباره ایران باستان نوشت. بلوشه دو کتاب مهم نیز در حوزه ایران شناسی دارد: فرهنگ پاره ای از قسمتهای اوستا چاپ جیمز دارمستر و تحقیق در باب دستور زبان پهلوی بلوشه در ۱۹۱۰ مقدمه ای بر تاریخ مغولها و یک سال بعد بخشی از جامع التواریخ رشیدالدین فضل الله همدانی را که شامل تاریخ اوکتای قآن تا تیمور قآن بود، منتشر کرد. همچنین در تاریخ ادیان و مذاهب معراج حضرت محمدصلی الله علیه وآله وسلم را نوشته است. بلوشه با دانشمندان ایرانی، از جمله محمد قزوینی، همکاری و مکاتبه داشت است (موسوی، ۱۳۷۷، ص ۱۵۶-۱۵۸) (تصاویر شماره ۷، ۸، ۹)

تاریخ جهانگشا

تاریخ جهانگشای جوینی تألیف علاءالدین عطاملک بن بهاءالدین بن محمد بن محمد جوینی و بسعی و اهتمام و تصحیح محمد بن عبدالوهاب قزوینی در سال ۱۳۵۵ ق = ۱۹۳۷ م. طبع گردیده است. مندرجات: ج. ۱. در تاریخ چنگیز خان و اعقاب اوتاکویوک خان. - ج. ۲. در تاریخ خوارزمشاهیان. - ج. ۳. در تاریخ منکوقآن و هولاکو و اسماعیلیه. در پایان فهرست رجال، فهرست اماکن و قبائل، فهرست کتب و واژه نامه آمده است.

تاریخ جهانگشای، کتابی در باره تاریخ مغول و خوارزمشاهیان و اسماعیلیان تا ۶۵۵ هجری، تألیف عطاملک جوینی در حدود ۶۵۰ یا ۶۵۱ تا ۶۵۸ این کتاب از منابع معتبر در تاریخ مغول است، زیرا مؤلف آن سالها در دربار ارغون و هولاکو و پسرانش، آباقا و تگودار، صاحب منصب و شاهد بسیاری از رخدادهای آن دوره بوده و برخی حوادث گذشته را نیز از شاهدان آنها و از خاندان خود - که از درباریان خوارزمشاهیان و مغولان بوده اند - شنیده بوده است. مطالب تاریخ جهانگشای در باره اسماعیلیه نیز اهمیت دارد، زیرا پس از فتح قلعه الموت، به دستور هولاکو کتابخانه الموت در اختیار جوینی قرار گرفت و او تاریخ اسماعیلیه را از منابع آنجا استخراج کرد. تاریخ جهانگشای به سبب تقدم و اعتبارش در باره تاریخ مغول، از زمان تألیف شهرت یافت و بسیاری از مورخان معاصر جوینی یا پس از او، از این کتاب بهره برده اند. تاریخ جهانگشای میان سالهای ۱۳۲۹ تا ۱۳۵۵ به تصحیح محمد قزوینی و با مقدمه انگلیسی ادوارد براون در سه جلد در لیدن به چاپ رسید.

محمد بن عبدالوهاب، ادیب، دانشمند و محقق در سال ۱۲۹۴ هجری در تهران دیده به جهان گشود. علامه قزوینی در رشته های مختلف علوم دینی و ادبی و فلسفی به تحصیل پرداخت و در فرهنگ اسلامی، فقه، اصول، کلام، حکمت قدیم و شاخه های مختلف دانش ادبی و عربی به مرتبه بالایی دست یافت. قزوینی در سال ۱۳۲۲ هجری ق. در حالی که ۲۸ ساله بود، به اروپا سفر کرده و در لندن مستقر شد. علامه در طول سالهایی که در اروپا بود به پژوهش و بررسی نسخه های خطی فارسی و عربی در مراکز پژوهشی اروپا مشغول بود. علاوه بر این با محیط ها و مراکز شرق شناسی اروپا آشنا شد و سعی کرد از این مراکز استفاده لازم را ببرد. مراکز شرق شناسی انگلیس، فرانسه، آلمان و... از جمله مراکزی بود که علامه قزوینی در آنجا تجاربی آموخت. همچنین با مستشرقین غرب آشنایی پیدا کرد. مستشرقینی که قزوینی با

آنها ارتباط برقرار کرد عبارتند از: آمد روز، بون، ادوارد براون، مستر الس، سر اینزن رس، ولادیمیر مینورسکی، بامرکوارت آلمانی، ادوارد زاخائو، موریتزو سباستیان، باریبه دومنار، کلمان هوار، هارشمان، میتووخ و... قزوینی در ادب فارسی و عربی، تاریخ و کتاب شناسی تبحر بسیار داشت و بیشتر عمر خود را چه در ایران و چه در اروپا صرف پژوهش در حوزه ادب فارسی و عربی، تاریخ و کتاب شناسی کرد. وسعت اطلاعات و دقت علامه در پژوهش، زبانزد معاصرانش بود. آثار پژوهشی علامه قزوینی به شرح زیر است: تصحیح لباب الالباب عوفی، جلد اول با مقدمه و حواشی، تصحیح مرزبان نامه سعد الدین وراوینی، تصحیح المعجم، تصحیح چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی با مقدمه و حواشی، تصحیح تاریخ جهانگشای جوینی، تصحیح لویح جامی، ترجمه لویح جامی به زبان فرانسه، نگارش رساله ای در شرح احوال مسعود سعد سلمان، نگارش دیباچه بر تذکره الاولیای شیخ عطار نیشابوری، نگارش رساله در شرح احوال شیخ ابوالفتوح رازی، بیست مقاله در موضوعات تاریخی و ادبی و انتقادی، نگارش رساله در شرح احوال ابو سلیمان منطقی سجستانی، رساله ای در تحقیق مؤلف نفثه المصدور، تصحیح مقدمه قدیم شاهنامه، تصحیح دیوان خواجه حافظ شیرازی با مشارکت دکتر غنی، تصحیح سمط العلی الحضرة العلیا در تاریخ قراختائیان کرمان. سرانجام علامه قزوینی در ششم خرداد ۱۳۲۸ ه.ش. در تهران دیده از جهان فرو بست (تصاویر شماره ۱۰، ۱۱، ۱۲).

لباب الالباب

لباب الالباب تصنیف محمد عوفی، سعی و اهتمام و تصحیح ادوارد براون، بانضمام شرح حال مؤلف بقلم محمد بن عبدالوهاب قزوینی در سال ۱۳۲۱ ق = ۱۹۰۳ م طبع گردیده است.

لباب الالباب نوشته نورالدین محمد عوفی بخاری از قدیمی ترین تذکره الشعراي ها زبان فارسی است. در این کتاب زندگی نامه سخنوران ایرانی آورده شده و پیشرو این سبک در ادبیات فارسی بوده است. این کتاب به شرح حال شاعران نامدار ایرانی و نقد آثار آنان می پردازد. لباب الالباب به دو جلد قابل بخش است. جلد نخست درباره بلندپایگان سخنور و جلد دوم زندگی نامه تمام سخنورانی که عوفی توانسته است از دوره طاهریان تا زمان خوارزمشاهیان آثاری از آنها بیابد. عوفی این کتاب را پس از نقل مکان به هندوستان در آنجا نوشت. این کتاب همچنان مورد توجه تذکره نویسان بوده است. کتاب با تصحیح انتقادی ادوارد براون، ایران شناس برجسته و با مقدمه و توضیحات علامه محمد قزوینی در دو مجلد چاپ شده است.

ادوارد گرانویل براون^۴ در ۱۸۶۲ م متولد شد. آشنایی او با ایرانیانی چون ملکم خان و سیدجمال به سه سالی صورت گرفت. در تابستان ۱۸۸۲ سفری به استانبول کرد و پس از آن بیشتر متوجه ایران شد. تصمیم گرفت به ایران مسافرت کند. و در اقامت یکساله خود در ایران، با مردم ایران و آداب و اخلاق ایرانیان آشنا شد و به شهرهایی چون یزد، کرمان، شیراز، تهران، اصفهان و تبریز سفر کرد و زبان فارسی را به خوبی فراگرفت. حاصل سفر به ایران و بیان دیده ها و آموخته های او در این دوران مانند آداب و رسوم طبقات مختلف است. بزرگترین اثر علمی او که حاصل ۳۰ سال

کوشش، تحقیق و مطالعه مداوم است، «تاریخ ادبیات ایران»^۵ در چهار جلد است. دیگر آثار او شامل تصحیح لباب الالباب، تصحیح تذکره الشعرا دولتشاه، ترجمه خلاصه تاریخ طبرستان، ترجمه چهار مقاله و ترجمه تاریخ گزیده بوده است. ادوارد براون خدمات ایرانیان به فرهنگ و تمدن دنیا را هم عرض ایتالیا و یونان می پنداشت (تصاویر شماره ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶).

راحه الصدور و آیه السرور

راحه الصدور و آیه السرور در تاریخ آل سلجوق تألیف محمد بن علی الراوندی، تصحیح محمد اقبال. بانضمام حواشی و فهارس در سال ۱۹۲۱ م طبع گردیده است.

کتاب راحه الصدور و آیه السرور تألیف نجم الدین ابوبکر محمد بن علی بن سلیمان راوندی، دانشمند، ادیب، خوشنویس و تذهیبگر قرن ۶ و اوایل ۷ هجری است که سال ولادت او بنا بر قرائن باید میان سال های ۵۵۰ تا ۵۵۵ ه ق در راوند از قریه های کاشان اتفاق افتاده باشد. از کتب مهم اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم خواه از باب سلاست انشاء و خواه از جهت اشتغال بر اطلاعات فراوان تاریخی و اجتماعی در شمار معتبرترین و سودمندترین کتب فارسی پیش از حمله مغول به شمار می رود. موضوع کتاب «راحه الصدور» تاریخ سلاجقه عراق عجم است و شامل دیباچه ای مشتمل بر حمد خدا، نعت رسول و... بعد از این مقدمات طولانی، به تاریخ سلطنت سلجوقیان از رکن الدین ابوطالب طغرل بیک محمد بن میکائیل بن سلجوق، با اشاره به احوال سلجوقیان در مقابله با محمود غزنوی و علل خروجشان بر مسعود، تا پایان سلطنت طغرل بن ارسلان می پردازد و در پایان سیمای جامعه عراق را در زمان خوارزمشاهیان تصویر می نماید. به علاوه این کتاب شامل یک ویژگی بارز نیز می شود و آن اینکه از اتابکان عراق و آذربایجان نیز سخن به میان آمده است

این کتاب در سال ۱۹۲۱ میلادی به سعی و اهتمام محمد اقبال تصحیح گردید. مصحح محترم مقدمه عالمانه ای به زبان انگلیسی درباره شیوه کار خود در تصحیح، نویسنده کتاب، محتوا و منابع آن، تأثیر راحه الصدور در کتب تاریخ پس از خود و نقد کتاب نوشته اند که برای مبتدیان و منتهمیان فوق العاده سودمند است. نسخه مصور می باشد و در پایان فهرست رجال، فهرست اماکن و قبائل، فهرست کتب و واژه نامه آمده است (تصاویر شماره ۱۷، ۱۸)

تواریخ آل سلجوق

تواریخ آل سلجوق تألیف محمد بن ابراهیم در سال ۱۸۸۹ م طبع گردیده است. مستشرقی به نام مارتین تئودور هوتسما آن را تصحیح نموده است. نسخه به تاریخ سلجوقیان کرمان می پردازد. سلجوقیان کرمان شاخه ای از سلجوقیان ایران هستند که از (۴۳۳ تا ۵۸۳ ه ق) در این منطقه حکومت کرد و توسط ترکمانان غز از بین رفتند و مؤسس آن ها قاورد بن

جعفری بیک بن میکائیل بن سلجوق بود که از طرف طغرل در سال ۴۳۳ حاکم کرمان شد و شیراز و نواحی اطراف را هم گرفت و حکومت در خاندان او ادامه یافت که عبارتند از: - سلطان شاه بن قاورد، دوازده سال حکومت کرد. - توران شاه بن قاورد، سیزده سال حکومت کرد. - ایران شاه بن توران شاه، پنج سال حکومت کرد، در اثر الحاد و بی‌داد توسط مردم کرمان کشته شد. - ارسلان شاه بن کرمان شاه بن قاورد، توسط اعیان کرمان به حکومت رسید و چهل و دو سال با عدل و داد حکومت کرد. - محمد بن ارسلان شاه، چهارده سال حکومت کرد. - طغرل شاه بن محمدشاه، دوازده سال حکومت کرد و بعد از پسرانش (ارسان شاه، بهرام شاه و توران شاه) به مدت بیست سال بر سر قدرت درگیر شد. - محمد شاه بن بهرام-شاه، مبارکشاه سلجوقی بر او خروج کرد ولی شکست خورده به غور گریخت. در انتهای نسخه فهرست اسماء الولايات و المدائن و غیرها. مقدمه به فرانسه آمده است

مجموعه رسائل حروفیه

مجموعه رسائل حروفیه یعنی هدایتنامه، محرمانه سید اسحق، نهایتنامه، رسائل مختلفه، اسکندرنامه

تصحیح و اعتنای کلمنت هوارت و با ذیلی از رضا توفیق در سال ۱۹۰۹م = ۱۳۲۷ ق طبع گردیده است (تصاویر شماره ۲۰، ۱۹).

سخن پایانی

از آنجایی که تاکنون پژوهشی با این سبک در مورد ویژگیهای کتب چاپ شده در مطبعه لیدن موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی صورت نگرفته است. تحقیق حاضر می تواند بسیار ارزشمند باشد. نتایج این پژوهش نشان داد ۱۰ عنوان از کتب چاپ شده در این مطبعه به زبان فارسی در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی موجود می باشد. قدیمی ترین نسخه تواریخ آل سلجوق تألیف محمدبن ابراهیم در سال ۱۸۸۹م طبع گردیده است. اطلاعات جدیدی درباره هر یک از جنبه های کتابشناسی و نسخه شناسی مورد نظر پژوهش بدست آمد. بررسی ها نشان داد کتب چاپ شده در این مطبعه اغلب در زمینه تاریخ، شعر و ادبیات بوده است. همچنین این منابع همچنین از لحاظ هنری، تاریخی، علمی، فرهنگی و ... مفید می باشد.

منابع و مأخذ

افشار، ایرج. "کتابهای چاپ قدیم در ایران و چاپ کتابهای فارسی در جهان". دوره ۵. ش. ۴۹. (آبان ۴۵): ص ۲۶-۳۳، تصویر.

عسکری، علیرضا (۱۳۷۷). بریل. مطبعه. دانشنامه جهان اسلام. ج ۳. ص ۳۴۰-۳۴۱.

موسوی، علی (۱۳۷۷). بلوشه. دانشنامه جهان اسلام. ج ۲. ص ۱۵۶-۱۵۸.

کتاب

مثنوی معنوی

تألیف

جلال الدین محمد بن محمد بن حسین البلخی ثم الرومی
جلد اول

بعد از مقابله با پنج نسخه از نسخ قدیمه بسعی و اهتمام و تصحیح

رینولد آلین نیکلسون

در مطبعه بریل در لندن از بلاد هلند بطبع رسید
سنه ۱۲۲۵ مسیحی

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب المنبوي^(a) وهو أصول أصول الدين، في كشف أسرار الوصول واليقين، وهو فقه الله الأكبر، وشريع الله الأزهر، وبرهان الله الاظهر، مثل نوره كشمسكاه فيها مضباح، يشرق إشراقاً أنور من الإصباح، وهو جنان الجنان، ذو^(b) العيون والأغصان، منها^(c) عين نسي عند أبناء هذا السبيل سلسيلاً، وعند اصحاب المقامات والكرامات خير مقاماً وأحسن مقبلاً، الأبرار فيه يأكلون ويشربون، والأحرار منه يفرحون ويظربون، وهو كليل يصتر شراباً للصابرين، وحسرة على آل فرعون والكافرين، كما قال^(d) يضلُّ به كثيراً ويهدي به كثيراً^(e)، وأنه شفاء الصدور وجلآء الأحران، وكشاف القرآن، وسعة الأرزاق، ونطبيب الأخلاق، بأيدى سقره كرام برقة^(f) يمنعون أن لا يمسُّه إلا المطهرون^(g)، لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، والله يرصد ويرقبه وهو خير حافظاً وهو أرحم الراحمين، وله القاب أخر لقبه الله تعالى، واقتصرنا على هذا القليل والقليل بدل على الكثير، والمجزة تدل على الغدير، والحفصة تدل على البيدر الكبير، بقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن محمد بن الحسين البلخي تقبل^(h) الله منه اجتهدت في تطويل المنظوم المنبوي المشتمل على الغرائب والنيادر

This preface is wanting in CL.

- (a) هذا كتاب المنبوي instead of ولا توفى إلا بالله A. (b) Bul. ذوات
وما (c) Bul. adds تعالى. (d) Bul. قال الله تعالى. (e) فيها B. العيون.
تتريل من رب العالمين (f) Bul. adds بان. (g) Bul. يضلُّ به إلا الفاسقين.
(h) From the words خير حافظاً to the end of the preface the text of A
is almost illegible.

تصویر شماره ۲. مثنوی و معنوی

بسم الله الرحمن الرحيم

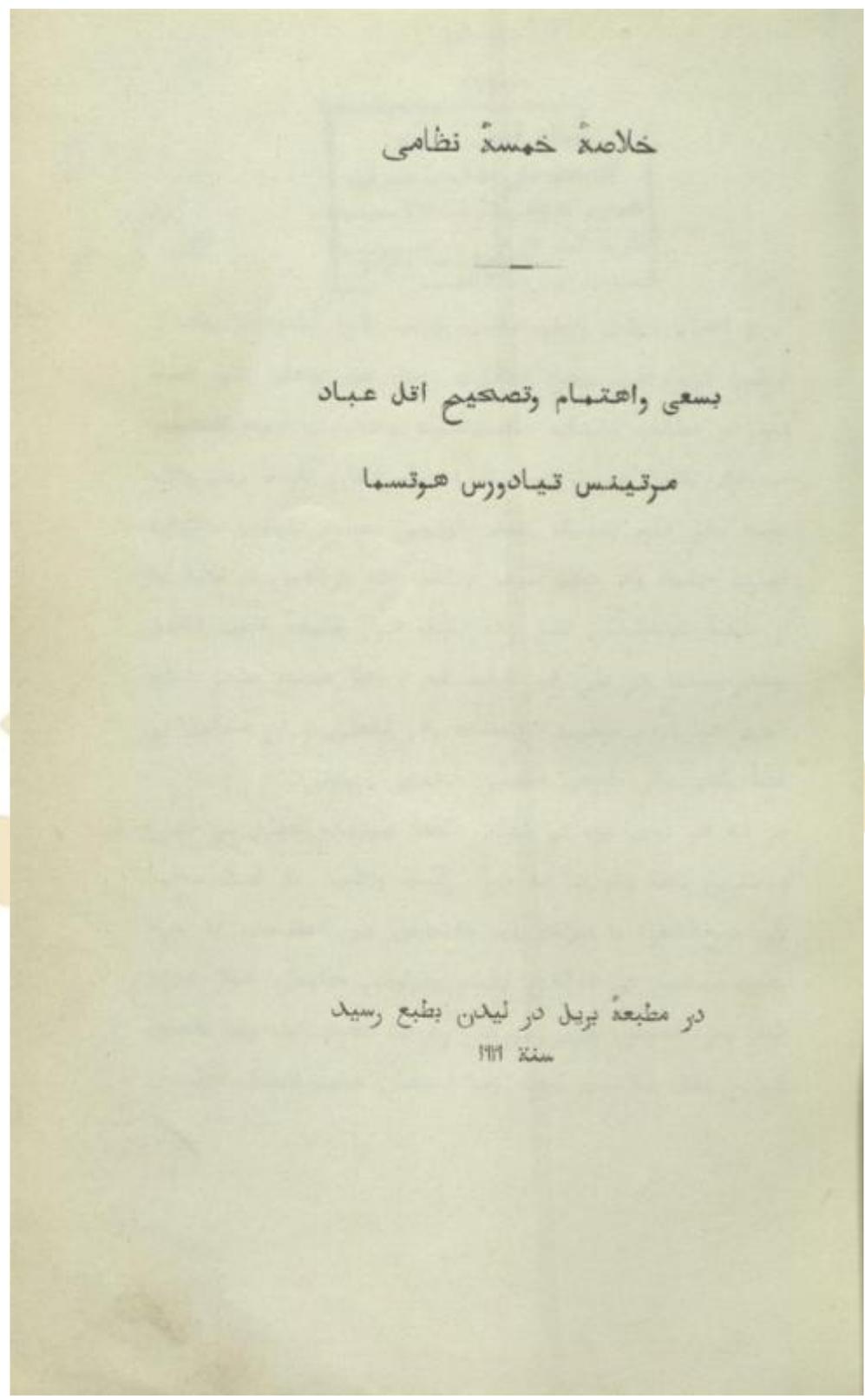
بشنو از آنی چون حکایت می‌کند . امر جداییها شکایت می‌کند
کز نستان تا مرا ببردواند . از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند
سینه خوام شرحه شرحه از فراق . تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش . باز جوید روزگار وصل خویش
من بهر جمعیتی نالان شدم . جفت بدحلال و خوش حالان شدم
هر کسی از ظن خود شد یار من . از درون من نجات اسرار من
بیر من از ناله من دور نیست . لبک چشم و گوش را آن نور نیست
تن زجان و جان زن مستور نیست . لبک کس را دیده جان دستور نیست
آتش عشقت کاندر تی فتاد . جوشش عشقت کاندر می فتاد
تی حریف هر که از باری برید . پرده‌اش پرده‌های ما درید
همچو کی زهری و نژیاتی که دید . همچو تی دمساز و مشتاقی که دید
تی حدیث راه پر خون می‌کند . قصه‌های عشق مجنون می‌کند
محرّم این هوش جز بیهوش نیست . مر زبان را مشتری جز گوش نیست
روزها غم ما روزها بیگانه شد . روزها با سوزها همراه شد
روزها گرفت گور و بالک نیست . تو بمان ای آنک چون نو پاک نیست
هر که جز ماهی زایش سیر شد . هر که بی روزیست روزش دیر شد
در نیابد حال پخته هیچ خالم . پس سخن کوناه باید و السلام

(۱) کز جداییها B

(۲) در نفیرم B

(۳) وز درون L

(۴) پرده‌های BL

تصویر شماره ۴. خلاصه خمس نظامی

باب اول در مناجات حضرت حق سبحانه و تعالی
از مخزن الاسرار

ای که هستی ز تو پیدا شده خاک ضعیف از تو توانا شده
زیر نشینی علمت کائنات ما بتو قائم چون تو قائم بذات
آنچه تغییر نپذیرد توئی و آنکه نمر دست و نمیرد توئی ۵
هستی، تو صورت و پیوند نه تو بکس و کس بتو مانند نه
ما همه فانی و بقا بس تراست ملک تعالی و تقدس تراست
جز تو فلک را خم و دوران که داد دیگت جسد را نمک جان که داد
هر که نگویند بتو خاموش به هر چه نه یاد تو فراموش به
گرچه کنی قهر بسی راز ما روی شکایت نه کشی راز ما 10
بی دیتست آنکه تو آویزیش بی بدلتست آنکه تو خون ربزیش
منزل شبر را تو دراز آوری روز فرو رفته تو باز آوری
چرخ روش قطب ثبات از تو یافت بلغ وجود آب حیات از تو یافت
بنده نظامی که یکی گوی تست در دو جهان خاک سر گوی تست
* خاطرش از معرفت آباد کن گردنش از دام غم آزاد کن 15
لی بازل بوده و نا بود ما وی باابد مانند و فرسوده ما
بی طمعیم از همه سازنده جز تو نداریم نوازنده
چاره ما ساز که بی یاوریم گر تو برائی بکه روی آوریم
از پی تست اینهمه امید و بیم هم تو بیخشی و بیخشی ای کریم

۸۰

که نتوان تخم عمل کاشتن دست زخواهش نتوان داشتن
مرگ فراموش مکن ساعتی تا نروید عمر تویی طاعتی
قتله بفایده کوتاه کن یاد تو کلت علی الله کن

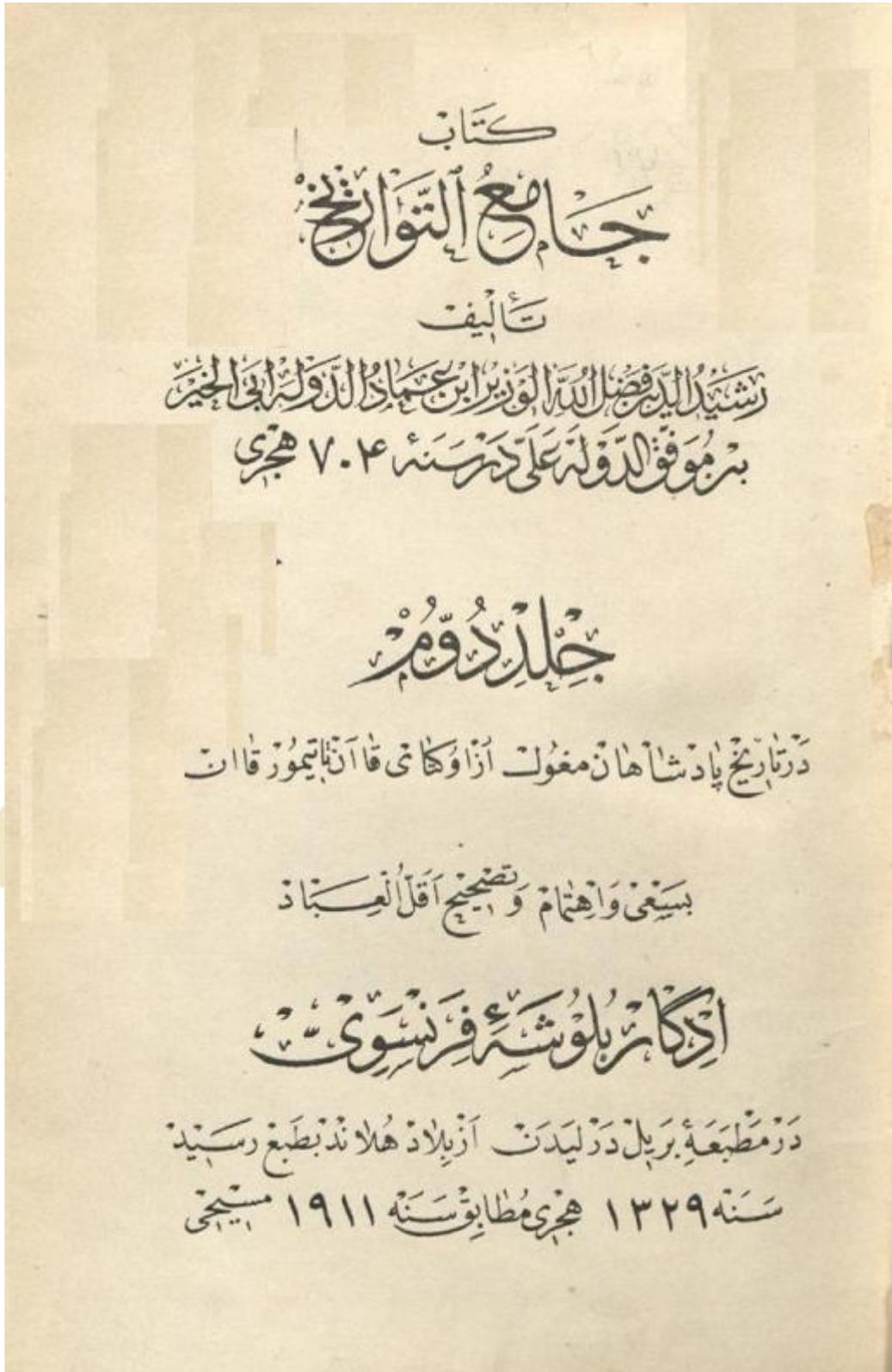
Souscription :

تمت تمام شد کاری نظام شد
کتاب خلاصهٔ خمسه از تصنیف ملک الشعراء خواجه نظامی
گنجوی خط بنده خادم الفقرا پر شد

تصویر شماره ۶، خلاصه خمسه نظامی

جامع التواریخ، داستان اوکنای قآن،

آغاز داستان اوکنای قآن بن چینککیز^a خان

A f. 130r.
B f. 171r.

داستان اوکنای قآن و این داستان بر سه قسم است

حکایاتی که بوی مخصوص است از صادرات و افعال و اقوال او در باب پادشاهی و عدل و بذل بغیر آنچه^b در داستانها^c پدر و برادران و خویشان او مندرج باشد ذکر خواهد رفت تا خواننده را بر فورم از اینجا معلوم شود^d و تقدم داستان او بر داستان^e برادرانش چوچی و چغتای که بسن از وی بزرگتر بودند جهت آنست که او ولی العهد چینککیز خان و قآن وقت بود و پادشاهی او متعاقب پادشاهی چینککیز خان تا ترتیب خانیت باشد

قسم اول در تقریر نسب او و شرح و تفصیل خوانین و شعب فرزندان او که تا غایت منسب کشته اند و صورت او و جدول شعب فرزندان او

قسم دوم در تاریخ و حکایات زمان پادشاهی او و صورت تخت^f و خوانین و شاهزادگان و امرا در حالت جلوس بر سر بر خانی و ذکر مصافها که کرده و فتحها که او را میسر گشته^g

قسم سوم در سیر اخلاق پسندیده او و بیلکها و مثلها و حکمها نیکو که گفته و فرموده و حکایات و حوادث که در عهد او واقع شده از آنچه^b بر دو قسم سابق داخل نگشته و منتزق و نا مرتب از هر کساسب و هر کس معلوم شد

قسم اول در تقریر نسب او^h و شرح خوانین و تفصیل شعب فرزندان وⁱ

آنچه^b B écrit souvent چینککیز^a au lieu de B écrit toujours
از^f A omet تخت پادشاهی^e B داستانهای^d B داستان^c B
g A et B omettent ces 2 mots.

دوره ۵ شماره ۱۹ و ۲۰
تابستان و پاییز ۹۲

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

تصویر شماره ۸. جامع التواریخ

تصویر شماره ۹. جامع التواریخ

کتاب

ذاریح بنجها نیکشای

تألیف

علاء الدین عیظا ملک بن بهاء الدین محمد بن محمد الجوی
در سنه ۶۵۸ هجری

جلد سوم

در تاریخ منکوقان و هولاکو و اسماعیلیه

بسی و اهتمام و تصحیح اقل العباد

محمد بن عبد الوهاب و زوی

با رضامت چواشی و فتاوی

در مطبعه پریل در لندن از بلاذ هلا ند بطبع رسیده

سنه ۱۳۵۵ هجری مطابق سنه ۱۹۳۷ مسیحی

تصویر شماره ۱۰. تاریخ جهانگشای جوینی

جلد سوم از تاریخ جهانگشای جوینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ بَيْتِ

سپاس و آفرین خدای راست ^(۱) آنک اختران رخشان پرتو روشنی ^(۱۱۳۹)
و پاکی او اند تابند، و چرخ گردان بخواست و فرمان اوست پاینده ^(۲)،
برستیدن اوراست سزاوار، دهند که خواستن ازو بیش ^(۳) نیست خوش
گوار، هست کنند از نیستی، نیست کنند پس از هستی، ارجمند گردانند
بندگان از خواری، در پای افکنند گردن کشان از سروری، پادشاهی
اوراست زینند، و خدائی اوراست در خوردند، بلندی و برتری از درگاه
او جوی و بس، هرچه نه اوست همه زیب و فریب است و هوس،
هر آنک ^(۴) از روی نادانی ته او را گزید گزند او ناچار بدو رسید ^(۵)،
هستی هرچه نام هستی دارد بدوست، نیک و بد و سود و زیان ^(۶)
ازوست،

۱۲

(۱) ح: از بد جهان آفرین راست، (۲) کذا فی آج د، ر، ب در حاشیه
بخط الحاقی افزوده: معبودی که، ح افزوده: پرستندگی (= پرستندگی)، و معنی نسخ
ب ح ارجح است ولی ما ملاحظه اکثریت نسخ را حتی المقدور از دست نیدیم،
(۳) کذا فی ح د ر، آ: ازو بش، ه: ازو منش، ح: بش ازو، ب بتصحیح
الحاقی: از غیر او، - گویا «بیش» یعنی «آ» و «غیر» مستعمل بوده است و «ازو
بیش» در متن بلا شک یعنی «از غیر او» میباشد، و نظیر این عبارت است در صفحه
آیه «که دستگیر عاصیان آن پیش نیست» یعنی غیر آن نیست، (۴) ح فقط: آنک
هر آنک، (۵) آ فقط: رسید، (۶) کذا فی آج ه ح، ر افزوده: همه،
د افزوده: بقدرت (نوست)، ب بتصحیح الحاقی افزوده: جمله،

مقدمه مصحح

تعالی که اینجا موقع تفصیل ذکر آن نیست تهیه طبع و تصحیح این جلد سوم از تاریخ جهانگشای جوینی بیش از حد انتظار بناخیر افتاد ولی لله الحمد بالأخره بیاری خدای تعالی و حسن توفیق او وسایل انعام آن فرام آید اینک این جلد اخیر کتاب بهمان طرز و اسلوب جلدین اولین ولی بعلاوه بعضی حواشی منصل تر و مبسوط تر باختتام رسید،

برای تصحیح این مجلد سوم علاوه بر شش نسخه جهانگشای که در تصحیح جلد اول و دوم بکار برده ام و شرح خصوصیات و ممیزات هر یک از آنها را منصلاً و مشروحاً در مقدمه ج ۱ ص قوتی نگاشته (و باز ذیلاً اشاره اجمالی بدانها خواهیم نمود) پنج نسخه دیگر نیز از همان کتاب بدست داشته ام که مجموع میشود یازده نسخه، ولی چون یک نسخه ازین پنج نسخه تازه (نسخه ط) که سابقاً متعلق بمرحوم براون بود قبل از آنکه بدست من افتد بشرحی که بعد ازین مذکور خواهد شد بجوایش آمرحوم بنویسد یکی از محصلین هندوستان موسوم بکمال الدین احمد با دو نسخه دیگر از همین کتاب از نسخ کتابخانه بدلیان^(۱) در آکسفورد مقابله شد و جمیع اختلاف قراءات و نسخه بدلهای آندو نسخه با نهایت دقت در حواشی این نسخه ثبت شد بود پس در حقیقت این نسخه واحد منحل میشود بسه نسخه متغایره جداگانه و نتیجه آنکه مجموع نسخی که من در تصحیح این جلد سوم بکار برده ام رو به برفته عبارت خواهد بود از سیزده نسخه از نسخ جهانگشای که ذیلاً اشاره اجمالی بهر یک از آنها با تفصیل علامات و رموزی که

(1) Bodleian Library, Oxford.

النصف الثاني

من

كتاب

لِبَيْتِكَ يَا اَبِيكَ

از تصنیف

محمد عوفی

که در اوایل قرن سابع هجری نوشته شد
و حالاً بنا بر تاریخ ۱۳۲۱ هجری مطابق ۱۹۰۲ میلادی

بسعی و اهتمام و تصحیح

افراد

ادقار از سر قلم نگارنده

مدرس السنه شرقیه در دارالفتون کبیر بمب

در ممالک محروسه انگلستان

بزیور طبع آرنسته گردید

ولتیر

انشاء الله النصف الاول

طبع في مطبعة بربل في مدينة ليدن
وهي من مداخل ممالك الفلینك المحروسه

تصویر شماره ۱۳. لباب الالباب

النصف الأول

من

كتاب

لبيك يا ابيك

از تصنیف

محمد عوفی

که در اوایل قرن سابع هجری نوشته شد

و حالاً بتاریخ ۱۳۲۴ هجری مطابق ۱۹۰۶ میلادی

بسی و اهتمام و تصحیح

افعیاد

ادواتی بر قلم انگلیس

مدرس السنه شرقیه در دارالفتون کبیر میج

در ممالک محروسه انگلستان

بزیر طبع آئینه گردید

وسبقه

من قبل النصف الثاني

طبع فی مطبعه بریل و مدینه لیدن

وهی من مدائن ممالک الفلمنک المحروسه

دوره ۵ شماره ۱۹ و ۲۰
تابستان و پاییز ۹۲

نشریه اکتز و یکی سازمان کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

مقدمه

بسمه تعالی

اول کسی که نظر مستشرقین اروپا را بجانب این کتاب نفیس عزیز الوجود جلب نمود مستر نثانیل پلند بود در مقاله که بعنوان «قدیمترین تذکره شعراء فارسی تألیف محمد عوفی و بعضی تألیف دیگر از قبیل تذکره الشعراء» در روزنامه انجمن هابونی آسیائی منطبعه لندن در سال ۱۸۴۶ مسیحی درج نمود و بعد از پنجاه سال تقریباً ازین مقدمه جناب پرفسر ادوارد برون انگلیسی معلم السنه شرقیه در دار الفنون کبریج از مالک محروسه انگلستان بعد از طبع تذکره دولتشاه که جلد اول سلسله «متون تاریخی فارسی» است که خودشان بنای آنرا نهاده‌اند بحیال افتادند که اقدام بطبع لباب الالباب نمایند و آنرا نیز جزء سلسله مذکوره قرار دهند، پس بتفصیلی که در دیباچه انگلیسی جلد دوم این کتاب مذکور است عین همان نسخه لباب الالباب را که در تصرف مستر پلند بوده (و الآن در منچستر است) با زحمت بسیار از مالک جدید آن بعاریت خواستند و نسخه دیگری را ازین کتاب که در کتابخانه همیونی برلین محفوظ است نیز برخصت رئیس کتابخانه بامانت گرفته از روی این دو نسخه که ظاهراً فقط نسخی است که از لباب الالباب در اروپا موجود است این کتاب را بخط خودشان استنساخ نموده بطبعه فرستادند و جلد دوم آن در سه سال قبل در سنه ۱۹۰۲ مسیحی مجلیه طبع آراسته شد و اینک جلد اول آن مکمل و مصحح و محقق از طبع بیرون آمد و ادباء و فضلاء فارسی زبان و طلاب زبان فارسی را در فرنگستان ارمغانی بل گنج شایگانی در پیش نهاده شد و این کتاب که تا کنون بیش از هفتصد سال از زمان تألیف

دوره ۵ شماره ۱۹ و ۲۰
تابستان و پاییز ۹۲

نشریه اکتز و یکی سازمان کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

(مقدمه مصحح)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ،

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على انبيائه و اوليائه اجمعين،
اما بعد، چنين گويد احقر عباد كه در كتاب تذكرة الشعراء دولتشاه
سمرقندی كه دو سه سال قبل ازين مجلۀ طبع آورده و آنرا نوباوه اين
كتابخانه آثار ادبای قُرُس ساختم مقاصد خود را در انتشار بعضی از آثار
مؤرخين و نويسندگان ايران كه فوائدش اعم و عوائدش اهم باشد
بتفصيل و تطويل بيان نمودم چنانچه باعاده آن احتياج نباشد، پس آنچه
در مقدمۀ اين جلد لازم است شرح حال مصنف كتاب و تفصيل مندرجات
آن است و بس و چون بنا بر بعضی ملاحظات جلد ثاني اين كتاب را
بر جلد اول تقديم دادم بيشتر اين مطالب هم در مقدمۀ جلد اول كه
بعد ازين چاپ خواهد شد ان شاء الله تعالى گفته خواهد آمد،

اما مؤلف اين كتاب محمد عوفی كه كتاب جوامع الحكايات و لوامع
الروايات هم از تالیفات اوست يكي از افاضل اواخر قرن ششم و اوئل
قرن هفتم بود و چنانچه از آنچه ضمناً درين كتاب مذکور داشته است معلوم
ميشود در ايران خصوصاً در خراسان بسيار سفر کرده بود و بيشتر افاضل
و شعراء آن عصر را ديده، لقبش بقول صاحب نگارستان و صاحب كتاب
حيب السیر و محمد قاسم بن هندوشاه صاحب تاريخ فرشته نور الدين بود
و بقول صاحب مرآة الادوار جلال الدين و نسبش بقول خودش به عبد

کتاب
راحة الصدور وآية السرور

در تارنخ آل سنجوق

تأليف

محمد بن علی بن سلیمان الراوندی

در سنه ۵۹۹ هجری

بسی و تصحیح اقل العباد

محمد اقبال

با انضمام حواشی و فهارس

در مطبعه بریل در لیدن از بلاد هلاند بطبع رسید

سنه ۱۹۲۱ مسیحی

تصویر شماره ۱۷. راحه الصدور و آیه السرور

کتاب اعلام الملوك المسمی براحه الصدور و آیه السرور

تالیف عالم فاضل کامل ذو فنون الذمیر افتخار العلماء و الفضلاء نجر
الدین نور الاسلام و المسلمین ابی بکر محمد بن علی بن سلیمان بن محمد بن
احمد بن الحسین بن هبة الزاوندی نور الله قبره و حفرة و بیض وجهه
و غرته یحمد و آله^(۱)

بسم الله الرحمن الرحیم

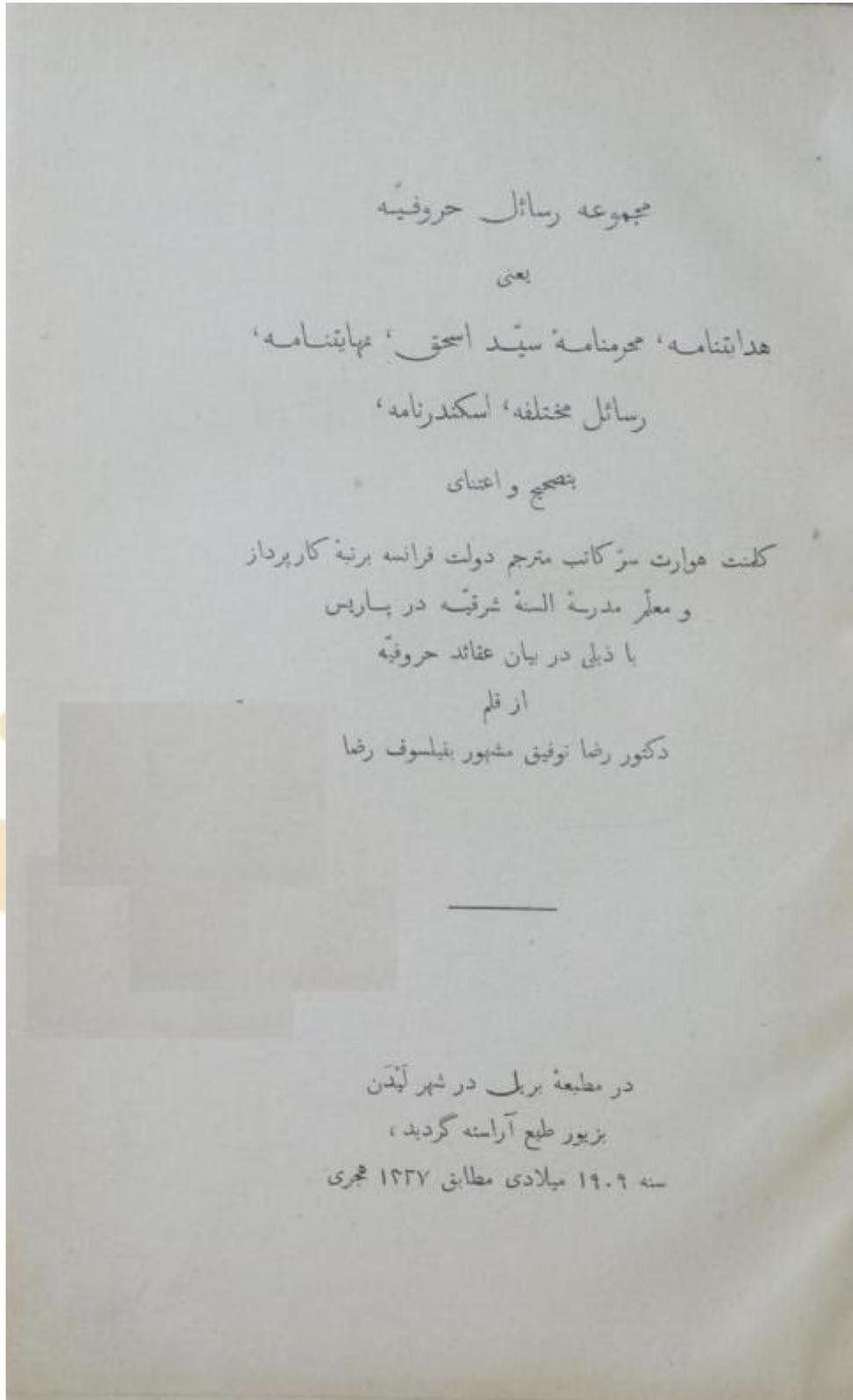
- سپاس از جهان آفرین کردگار . خداوند نیسان و فصل بهار
خداوند فصل نموز و خزان . خداوند هر چیزی اندر جهان
خردرا و جان را نخت آفرید . که همنند مر بندهارا کلید
هو آفریننده مور و پیل . پدید آورنده دربار نیل
ز بعد شب نهره روز آورد . هان هور گیتی فروز آورد
هی دارد او گوی خاکی بر آب . پدید آرد از آب در خوشاب
بر از خاک چرخ بلند آفرید . بیاراست او را چنان چون سزید
سواره کزو چرخ را روشنست . هان رجم دیوی که تخم بدست
ازیشان سه و چار سیاره اند . دگر ساکنان اند و غمخواره اند
مه و مهر شاهند و دیگر سپاه . همه سر نهاده بفرمان شاه
یکی شاه روز و دگر شاه شب . که بی این دو هرگز نباشد طرب
خداپی که کوه و زمین آفرید . ز سزه بساطی بسدو در کشید
ازین چار گوهر زمین را نکاشت . هان چرخ را پای بر جا بداشت
چو آب و چو آتش چو باد و مفاک . کریشان چو دیبا شود روی خاک

(۱) نای حرکت

دوره ۵ شماره ۱۹ و ۲۰
تابستان و پاییز ۹۲

نشریه اکتز و یکی سازمان کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

تصویر شماره ۱۹. مجموعه رسائل حروفیه

هدایتنامه

بسم الله الرحمن الرحيم

[۲۰۷۰] اما بعد چون حضرت حق عز شأنه در کلام مجید میفرماید که ألم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين یعنی ال م کتابست که درو هیچ شک و شبهه نیست و راه نماند متقیانست و هر آینه متقی آن کس را گنت که این حروف نفیجی راه نماید او باشد بنا برین مقدمه مقدمات و اصطلاحات چند که در باب علم حروف یاد داشتن آن [نقصان] می نمود و فهم مسائل موقوف بر آن بود جهت طالبان این طریق و عاشقان این تحقیق بر سبیل اختصار اصدار افتاد و بهدایت نامه موسوم گشت والسلام علی اهل التوفیق و اصحاب التصدیق هدایت اول نمائی حروف که حق عز شأنه بآدم آموخته و مجموع فرزندان آدم از عرب و عجم و ترک و هند و غیره بدان سخن میگویند ۲۲ حرقست و او اینست ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش [۲۰۷۱] ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن و ه ی پ چ ژ ک و هیچ طایفه از بنی آدم بقای این حروف سخن گو نیستند الا اهل فرس که بلغت عرب و لغت اصلی خود در هم آمیخته سخن میگویند مثلاً بعرف کاف و کاف سخن میگویند چنانکه کل و کل و کئی و کتاب و امثال ایشان اکنون لفظ کل و کتاب چنانکه در میان عوام اهل فرس مستعمل شده است که می دانند که مراد از کل و کتاب بلغت فرس چیست و لفظ عقل همچنین که بناری خرد است و عقل مستعمل است و اکثر از عوام می دانند که عقل بلغت خرد را میگویند و در عرب هیچ دو لغت اینچنین در هم نیامیخته است و این آمیختگی در فرس است نه در عرب که همان بلغت اصلی خود سخن میگویند

دوره ۵ شماره ۱۹ و ۲۰
تابستان و پاییز ۹۲

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

تصویر شماره ۲۰. مجموعه رسائل حروفیه

